

[B] **NA “TONIO”. A.F.TH. VAN DER HEIJDEN
TERUG NAAR “DE TANDELOZE TIJD”**

Op de dag dat A.F.Th. van der Heijden de PC Hooftprijs 2013 kreeg, op 30 mei, kondigde hij de verschijning aan van een nieuwe roman, *De helleveeg*, een paar dagen later lag die in de winkel en vrijwel tegelijkertijd verschenen in vrijwel alle gezaghebbende Nederlandse kranten besprekingen, zonder uitzondering lovend, want Van der Heijden is een fenomeen en zeker na *Tonio*, de terecht alom bewonderde requiemroman over zijn tragisch verongelukte zoon, was iedereen benieuwd wat er op dat boek nog kon volgen.

De helleveeg is eigenlijk een vroeggeboorte. De auteur, die zoals bekend aan twee monumentale series en diverse boeken “tegelijk” werkt, wilde eigenlijk met een grotere, complexere roman voor de dag komen, *Kwaadschiks* geheten, het boek waaraan hij al voor de dood van Tonio was begonnen. Maar “halverwege maart” ontdekte hij naar eigen zeggen dat hem dat niet ging lukken, het boek was hem te belangrijk “om afraffelen te riskeren”. Omdat hij zijn rentree in de literaire openbaarheid toch met een nieuw boek luister wilde bijzetten, zocht en vond hij in zijn ideeënvoorraad iets minder bewerklijks. Anderhalve maand later was het boek geschreven.

De verwachtingen waren uiteraard hoog gespannen. In hoeverre had *Tonio* zijn schrijverschap veranderd? Was *Tonio* een incident, een Fremdkörper, zoals de auteur eerder zelf had gesuggereerd, of het begin van een nieuwe Van der Heijden? In een briefwisseling met collega-schrijver Jamal Ouariachi in *Knack* schreef hij dat zijn werkhouding grimmiger was geworden. “Ik wend mij eerder tot schrijvende onderwerpen, ik wantrouw plezier in het schrijven. Ik zit niet meer te wachten op frivoliteiten. Ik ga aan mijn schrijftafel zitten en denk: we zullen wel eens zien wie de baas is. Verbeten.”

Dat vond ik verrassend. Ik had eerder iets verwacht in de geest van “meer empathie”, “meer mededogen”, meer relativiteitszin, een meer gedistantieerd, soberder, minder wellustige houding tegenover geweld vooral ook, kortom, een literair equivalent van de reactie die vaak kan worden opgetekend uit de mond van mensen die iets tragisch hebben meegemaakt en daardoor hun eigen

A.F.Th. van der Heijden,
Foto Tonio van der Heijden.

leven scherper denken te zien, alsof ze nu, *sub specie aeternitatis*, ineens weten dat ze zich al die tijd door dubieuze, de ijdelheid strelende krachten op sleeptouw hebben laten nemen en pas nu weten waar het in het leven echt op aan komt. Zoiets. Meer grimmigheid was wel het laatste wat ik had verwacht.

De helleveeg biedt meteen een verrassing. Het boek maakt deel uit van de autobiografische cyclus *De tandeloze tijd*, waarvan in 1996 het derde, uit twee dikke romans bestaande deel was verschenen; daarna bleef het stil, menigeen dacht dat de reeks onvoltooid zou blijven. Dat kan natuurlijk nog altijd, zeker is intussen wel dat we van Albert Egberts, Van der Heijdens alter ego, nog niet af zijn. Behalve van *Kwaadschiks* kondigt de auteur nu nog twee andere delen van de reeks aan. Maar gelukkig is *De helleveeg* zonder verlies als zelfstandige roman te lezen, al figureert de hoofdpersoon, tante Tiny, in een van de vroegere delen al even. Het ouderlijke Brabantse milieu met zijn onuitputtelijke scala van liederlijkheden zal de Van der Heijden-lezer inmiddels bekend, misschien al te bekend voorkomen.

Tante Tiny, vanwege haar irritante, haast pathologische poetsobsessie meestal Tientje Poets genoemd, is twaalf jaar ouder dan de verteller, die vooral als gedistantieerd observator aanwezig is. Ze is een kring van een vrouw. Er komt geen vriendelijk woord over haar lippen, tenzij in sarcastische zin, als ze iemand het liefst tot op het bot wil vernederen. Van meet af aan is duidelijk dat ze in haar jeugd iets moet hebben meegemaakt dat haar verdere leven vergald heeft. Ze zit boordevol rancune en wraaklust. Daarbij ontziet ze niemand, haar man, haar oudere zus (Alberts moeder), haar eigen vader noch haar moeder. Geen omstandigheid die haar milder kan stemmen, integendeel, uitgerekend feestelijke en treurige familiebijeenkomsten grijpt ze aan om haar gal te spuwen. Het kan niet anders of ze moet het slachtoffer zijn van obscure seksuele praktijken, de vraag is alleen welke. Aan de stapsgewijze onthulling daarvan ontleent het boek zijn dynamiek. En die dynamiek mag er zijn, het boek leest als een trein.

Maar is het ook een goed boek? Dat Van der Heijden kan schrijven, hoefde hij niet meer te bewijzen. Ook nu excelleert hij in milieutyperingen, nergens is hij meer in zijn element dan in het beschrijven van broeierige, vaak ruzieachtige scènes, waarin lomphed, egoïsme, geilheid, drankzucht, achterdocht en hypocrisie de sfeer bepalen. Aan sappige details en smeuge anekdotes geen gebrek – eerder dan aan een van de zogenaamde Grote drie van de naoorlogse literatuur (W.F. Hermans, Mulisch, Reve) doet hij, ook in beeldende kracht, aan Jan Wolkers denken. Als je alles aan vunzigheid gehad denkt te hebben weet Van der Heijden altijd nog wel iets ergers te bedenken. Zo ook in *De helleveeg*, waar de finale al het voorgaande in groteskheid overtreft, alsof de schrijver op zijn manier meedoet aan de relationele oorlogen die hier worden uitgevochten.

Voor de in dialoogvorm geschreven delen (de volwassen Albert is toneelschrijver) laten zich lezen als scènes uit een ouderwets volkstoneelstuk. De acteurs beledigen, bedriegen en bedreigen elkaar het liefst in kluchtige, boerse, vettige hyperbolen. Maar de lezer raakt het gevoel niet kwijt dat het inderdaad om volkstoneel gaat, om een grappige vertoning, een stijloefening voor mijn part; al die verbale strapatsen mogen hem amuseren, uiteindelijk hebben ze niets verontrustends om het lijf. Tante Tiny en het grootste

deel van haar collega-acteurs en -actrices zijn een en al grimmigheid, maar wat ze aanrichten of ondergaan, schrijnt niet, de auteur heeft te verbeteren willen laten zien “wie de baas is”.

Was *Tonio* dan toch een Fremdkörper in zijn oeuvre? Zeker is dat het een “noodzakelijk” boek was, het *moest* geschreven worden. Daarmee installeerde het ook een norm waaraan het latere werk gemeten zou moeten worden. *Tonio* zou ook het begin van een nieuwe fase in het schrijverschap van A.F.Th. van der Heijden (hebben) kunnen zijn, een fase waarin hij de altijd lichtelijk puberale en megalomane behoefte aan bravoure, aan alomvattendheid en onuitputtelijkheid, aan *overtreffen* en *winnen* vooral ook, definitief van zich zou afschudden. Jammer als dat niet zo zou blijken te zijn.

CYRILLE OFFERMANS

A.F.TH. VAN DER HEIJDEN, *De helleveeg*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2013, 240 p.